

Lauri Luoto

Avunannon rangaistavuuden edellytykset

Lakimies
1/2019
s. 91–95

1. Johdanto

Avunannossa on kyse yhdestä keskeisimmästä osallisuusmuodosta. Väitöskirja-tutkimuksessani tutkin avunannon rangaistavuuden edellytyksiä. Tutkimukseni kohdistuu siten Suomen rikoslain 5 luvussa säänneltyihin osallisuutta koskeviin yleisiin oppeihin.

Rikosoikeudessa osallisuusmuodoilla viitataan erilaisiin tapoihin osallistua rikoksen tekemiseen. Suomessa on omaksuttu lähtökohta, jossa erilaisista osallisuusmuodoista säädetään suoraan rikoslaissa. Omaksutusta lähtökohdasta seuraa, että osallisuusmuotojen sekä niiden edellytysten on oltava selkeitä. Tätä edellyttää jo rikosoikeudellinen laillisuusperiaate.

Lähtökohtana on, että osallisuusmuodoilla on erilaiset edellytykset. Osallisuusmuotojen toisistaan poikkeavien edellytysten on tarkoitus ohjata lainkäyttäjää oikean osallisuusmuodon valinnassa yksittäisessä ratkaisutilanteessa. Suomessa osallisuusmuodot ja niiden edellytykset on kuitenkin määritelty laintasolla vain suuntaa-antavasti, eivätkä oikeustiede ja -käytäntökään ole kiinnittäneet osallisuusmuotoihin sekä niiden edellytyksiin kattavaa huomiota.

Tilanteen ollessa tämä ei osallisuusmuotojen lainkäyttäjään kohdistama ohjausvaikutus voi toteutua optimaalisesti. Seurauksena on ollut, että lainkäyttäjälle on jäänyt yksittäisessä ratkaisutilanteessa paljon harkintavaltaa osallisuusmuodon valinnassa. Mitä enemmän lainkäyttäjälle puolestaan jää harkintavaltaa, sitä suurempi vaara on, että samanlaisia tapauksia kohdellaan eri tavalla, ja sitä vaikeampi oikeussubjektien on myös ennakoida lainkäyttöä.

Väitöskirjani tutkimustehtävänä on määrittää avunannon rikosoikeusteoreettinen pohja, joka on tällä hetkellä määritelty vain epämääräisesti. Lisäksi väitöskirjassani tuotetaan lainkäyttäjälle argumentatiivisia välineitä, joiden avulla rajanvetotilanteet avunannon ja sen lähi-instituutioiden välillä voidaan ratkaista. Tutkimustehtävä voidaan jakaa neljään osakokonaisuuteen.

* *Lauri Luoto*, OTT, Turun yliopisto. Lectio praecursoria Turun yliopistossa 18.5.2018 pidetyssä väitöstilaisuudessa, jossa kirjoittaja puolusti väitöskirjaansa Avunannon rangaistavuuden edellytykset.

2. Avunannon vääryyden perusta

Avunanto muodostaa rikosoikeudellisen vastuun laajennuksen rikoksen varsinainen tekijöiden ulkopuolelle. Tutkimukseni ensimmäisenä osakokonaisuutena selvitetään, mihin seikkoihin osallisuusopillisesti perustuu se, että rikosoikeudellinen vastuu on mahdollista ulottaa rikokseen apua antaneeseen henkilöön. Kiteytetysti kyse on sen määrittämisestä, mihin avunannon vääryys rikosoikeusteoreettisesti perustuu Suomen osallisuusjärjestelmässä.

Tulkitsen, että avunannossa on kyse itsenäisestä oikeushyvän loukkauksesta, joka kuitenkin tapahtuu aina päätekijän toiminnan välityksellä. Sen vuoksi ilman päätekijän toiminnan vääryyttä ei ole olemassa avunantajan toiminnan vääryyttä. Näin avunannon ilmentämä vääryys perustuu siihen, että avunantaja on tahalliseksi toiminnallaan edistänyt päätekijän tahallista toimintaa sellaisella tavalla, joka on luonut kielletyn riskin päätekijän rikoksen toteutumisesta.

3. Avunannon teoreettiset peruspilarit

Suomessa katsotaan vakiintuneesti, että aksessorisuus, kausaalisuus ja tahallisuus muodostavat avunannon teoreettiset peruspilarit. Käsitteiden tarkka sisältö on kuitenkin epäselvä. Sen vuoksi tutkimukseni toisena osakokonaisuutena selvitetään, minkälaisia edellytyksiä aksessorisuus, kausaalisuus ja tahallisuus asettavat avunannon rangaistavuudelle.

Aksessorisuus tarkoittaa kiteytetysti, että avunannon rangaistavuus on sidottu päätekijän pääteon olemassaoloon; ilman päätekijän päätekoa ei voi olla myöskään rangaistavaa avunantoa. Suomessa avunannon ja pääteon väliselle sidossuhteelle ei kuitenkaan ole asetettu tiukkoja vaatimuksia: Avunanto on mahdollista täyttyneen rikoksen ohella myös yritys- ja valmisteluasteelle jääneeseen päätekoon, jos vain pääteon yritys ja valmistelu on kriminalisoitu. Tämän lisäksi pääteolta edellytetään tunnusmerkistönmukaisuutta ja oikeudenvastaisuutta, minkä ohella päätekijän on oltava vähintään alentuneesti syyntakeinen.

Avunannossa on kyse seurausrikoksen erityistapauksesta, jossa seurauksen asemassa on päätekijän toiminta. Rangaistava avunanto edellyttää siten jonkinlaisen syy-seuraussuhteen olemassaoloa avunantajan toiminnan ja päätekijän toiminnan välillä. Tulkitsen, että avunannon syy-yhteys tulee ymmärtää myötävaikuttavana syy-yhteytenä. Vaikka avunantajan ei siten ole aiheutettava päätekijän rikosta, avunantajan toiminnan tulee aina edistää päätekijän toimintaa sen konkreettisesti toteutumismuodossa.

Avunanto on tahallista myötävaikuttamisesta toisen tekemään tahalliseen rikokseen; sekä avunantajan oman toiminnan että päätekijän toiminnan on oltava tahallista. Näkemykseni mukaan avunantotahallisuudella on siten kaksi pääkohdetta: Avunantajan on oltava tietoinen oman toimintansa päätekijän toimintaa edistävästä vaikutuksesta. Lisäksi avunantajan on oltava tietoinen päätekijän rikoksen tunnusmerkistöstä. Suomessa avunantoon ei liity korotettua tahallisuusvaatimusta, vaan tahallisuuden alin aste, niin sanottu todennäköisyystahallisuus, riittää täyttämään tahallisuusvaatimuksen.

4. Avunannon alaraja

Tutkimuksessani käsitellään lähtökohtaisesti avunannon rangaistavuuden edellytyksiä. Sekä teorian tasolla että käytännön ratkaisutoiminnassa on yhtä olennaista määrittää, milloin kyse ei ole avunannosta, kuin sen määrittäminen, milloin kyse on avunannosta. Tutkimukseni kolmantena osakokonaisuutena selvitänkin, mihin avunannon alaraja asettuu.

Suomessa ei ole toistaiseksi kiinnitetty juuri huomiota seikkoihin, joilla avunanto erotetaan osallisuusvastuun ulkopuolelle jäävästä myötävaikuttamisesta. Rajanvedon tärkeyttä ei kuitenkaan voi väheksyä. Se, mihin kohtaan avunannon alaraja asettuu, määrittää usein osallisuusvastuun ohella myös rikosoikeudellisen vastuun uloimman pisteen.

Johtopäätökseni on, ettei avunannon alarajaa voida kytkeä yksinomaan avunannon aksessorisuus-, kausaalisuus- ja tahallisuusvaatimuksiin. Avunannon kausaalisuusvaatimus ei useimmissa tilanteissa tunnista lainkaan rikosoikeudellisesti merkityksellistä avunantoa rikosoikeudellisesti merkityksettömästä avunannosta. Jo tämän vuoksi rajanvetoa ei voida kytkeä kausaalisuuteen.

Avunannon tahallisuusvaatimus sen sijaan rajaa tehokkaasti rangaistavan avunannon alaa. Tahallisuuden tasolla tehtävä rajanveto on kuitenkin ongelmallinen, koska se korostaa liikaa avunantajaan liittyviä subjektiivisia seikkoja. Sen vuoksi rajanvedon kytkeminen tahallisuuteen on omiaan johtaman tekijä-rikosoikeuteen.

Katsonkin, ettei rajanveto avunannon ja osallisuusvastuun ulkopuolelle jäävän menettelyn välillä voi kiteytyä avunantajaan liittyviin subjektiivisiin seikkoihin. Sen sijaan sille, mitä avunantaja on todella tehnyt, on annettava entistä enemmän merkitystä. Sen vuoksi avunannon rangaistavuus on kytkettävä tunnusmerkistön objektiiviselle puolelle asetettavaan lisäedellytykseen, niin sanottuun kielletyn riskinoton käsitteeseen.

Kielletty riskinotto määrittää kaikista olennaisimmin, milloin kyse on avunannosta ja milloin menettely jää kokonaan osallisuusvastuun ulkopuolelle. Osallisuusopillisesti kielletyssä riskinotossa on kyse avunannon rangaistavuuden edellytyksestä samalla tavoin kuin kausaalisuudessa, tahallisuudessa ja aksessorisuudessaakin. Kokonaisuutena avunannossa on siten kyse sellaisesta avunantajan tahallisesta ja aksessorisesta menettelystä, joka on luonut kielletyn riskin päätekijän rikoksen toteutumisesta ja joka on edistänyt päärikosta aina sen toteutumiseen asti.

5. Avunannon erottaminen rikoskumppanuudesta

Tutkimuksen neljäntenä osakokonaisuutena selvitetään, miten avunanto erotetaan rikoskumppanuudesta. Avunannon ja rikoskumppanuuden välistä rajaa on Suomessa pidetty paitsi tärkeänä myös ongelmallisena. Teoreettisesta näkökulmasta avunannon ja rikoskumppanuuden välisen rajanvedon merkitystä korostaa avunantoon ja rikoskumppanuuteen liittyvä moitittavuusero.

Se ilmenee jo rikoslain 6 luvun 8 §:stä: toisin kuin rikoskumppanille, avunantajalle voidaan tuomita enintään kolme neljännestä rikoksesta säädetystä vankeus- tai sakkorangaistuksen enimmäismäärästä. Lisäksi toisin kuin rikoskumppanuudessa, avunannossa ei ole kyse enää rikoksen tekemisestä vaan tätä alemman asteisesta myötävaikuttamisesta rikoksen toteutumiseen. Puhtaan käytännöllisestä näkökulmasta rajanvedon merkitystä korostaa puolestaan jo sen yleisyys: rajanvetotilanteet avunannon ja rikoskumppanuuden välillä aktualisoituvat päivittäin tuomioistuimissa.

Keskityn tutkimuksessani ennen kaikkea siihen, miten avunanto erotetaan rikoskumppanuudesta järjestäytyneelle rikollisuudelle ominaisissa tilanteissa. Tällä tarkoitan tilanteita, joissa rikoksen toteutumiseen olennaisesti vaikuttaneet henkilöt eivät ole lainkaan osallistuneet rikoksen varsinaiseen täytäntöönpanoon.

Johtopäätökseni on, että lain esityöt, oikeustiede sekä -käytäntö kaikki tukevat kantaa, jonka mukaan avunannon ja rikoskumppanuuden väliseen rajanvetoon tulee soveltaa ns. aineellis-objektiivista osallisuusteoriaa. Aineellis-objektiivisessa osallisuusteoriassa avunanto erotetaan rikoskumppanuudesta tapauskohtaisesti tuomioistuimen suorittaman kokonaisharkinnan avulla. Aineellis-objektiivisen osallisuusteorian ongelmaksi on kuitenkin muodostunut kokonaisharkinnan sisällöttömyys. Sen vuoksi kokonaisharkinnan sisältöä on täsmennettävä.

Täsmennän kokonaisharkinnan sisältöä saksalaisen *Claus Roxinin* luoman teonherruusopin avulla. Esitän, että ennen kaikkea järjestäytyneen rikollisuuden yhteydessä on mahdollista tukeutua niin sanottuun organisatorisen rikoskump-

panuuden käsitteeseen. Organisatorisen rikoskumppanuuden avulla on mahdollista selvittää, onko rikoksen täytäntöönpanoon osallistumatonta pidettävä vain avunantajana vai rikoskumppanina.